

Nr 221.

Av herrar **Gustafsson** i Bogla och **Norén**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 109, med förslag till lag om vissa ändringar i lagen den 12 juni 1925 (nr 338) om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, samt till lag om ändrad lydelse av 1 § lagen den 12 juni 1925 (nr 183) om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa värnpliktiga (civilarbetare).

Kungl. Maj:ts proposition nr 109 med förslag till lag om vissa ändringar i lagen den 12 juni 1925 (nr 338) om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, är framsprungen ur erfarenheter, som stå i samband med den av förhållandena påkallade inkallelsen till förstärkt beredskapstjänst och partiell mobilisering. I flera avseenden bär lagförslaget prägel av förståelse för de samvetsömmas ställning. Synnerligen värdefullt synes oss att i förslaget inte någon skillnad gjorts mellan dem, som hysa samvetsbetänkligheter av religiösa och etiska skäl. Vidare lägger man märke till möjligheten för dem, som efter inskrivningen eller efter fullgjord värnpliktsutbildning anmäla samvetsbetänkligheter, att få sin tjänstgöring reglerad. Som ett tredje exempel på lagförslagets av förståelse präglade karaktär kan nämnas, att det trots uttalade önskningar i annan riktning inte innebär någon procentuell förlängning av de samvetsömmas tjänstgöringstid. Sådan förlängning har inte ansetts skälig.

Det är lätt att inse, att utarbetandet av lagförslaget har inneburit stora svårigheter. Även den, som inte helt kan acceptera Kungl. Maj:ts ståndpunkt, måste ge sitt erkännande åt den omsorg, som nedlagts på utarbetandet.

Den i lagförslaget förordade avgörande förändringen i lagen den 12 juni 1925 gäller 1 § b. Värnpliktig, vars samvetsbetänkligheter avse varje slag av militär tjänstgöring, skall kunna åläggas att utföra civilt arbete inom försvarsväsendet. Det innebär, att i realiteten de båda kategorierna, enligt 1 § a och b, av samvetsömma på det hela taget, vad tjänstgöringens art beträffar, jämsställas. Det är av vikt att lägga märke till att uttrycket i 1925 års lag »— — — därest samvetsbetänkligheterna avse varje tjänstgöring vid krigsmakten» nu ersatts med »— — — därest samvetsbetänkligheterna avse varje slag av militär tjänstgöring». Den gjorda förändringen innebär en avgörande förskjutning av utgångsläget för de samvetsömmas ställningstagande. Innebörden i termen civilarbetare har helt enkelt blivit en annan än förut, då den var, att arbetet skulle utföras utanför försvarsmakten. Resultatet kommer fram redan i lagförslagets verba formalia men ännu mer i promemorian och

framför allt i departementschefens yttrande till statsrådsprotokollet, där som exempel på lämplig tjänstgöring för de samvetsömman nämnes bland annat viss fortifikatorisk tjänst.

Vid lagförslagets utarbetande har man inte tagit tillräcklig hänsyn till de avgörande momenten i civilarbetarnas inställning. Ensamt avgörande äro ingalunda, som propositionen tycks förutsätta, samvetsbetänkligheter mot att döda. Därmed är endast ett viktigt moment angivet. Avståndstagandet gäller fastmer krigsväsendet som sådant. Väl kan det sägas, att i ett modernt krig alla yttringar i statslivet tjäna krigföringen och att därför inte någon gräns kan dragas mellan sådana insatser som tjäna krigsändamål och sådana, som inte göra det, men att stanna härvid vore att se på saken ur alltför formell synpunkt. Det är möjligt att ange en praktisk gräns, som visat sig vara avgörande för det största antalet värnpliktsvägrare. De äro nämligen beredda att utföra sådana arbeten, som skulle utföras, även om något försvarsväsen inte funnes. Det föreliggande lagförslaget tar ej tillräcklig hänsyn till just dem, som lagen avser att tillmötesgå, utan konstruerar fram en inställning, som endast skulle innebära samvetsbetänkligheter mot att döda. De samvetsömman skulle i själva verket råka i samma läge, som de voro, innan den provisoriska lagen 1920 tillkom. Följden skulle bli, att staten måste gripa till straffåtgärder mot oförvitliga medborgare. Detta skulle i sin tur innebära, att själva grundvalen för 1925 års lag vore spolerad.

Intressant är att se, att våra grannländer inte ansett sig böra slå in på de vägar, som Kungl. Maj:t nu förordar. Särskild uppmärksamhet förtjänar just nu *den finska lagstiftningen*. I »lag om värnpliktiga, som av samvetsskäl hindras att fullgöra krigstjänst», given i Helsingfors den 29 maj 1931, och som alltjämt gäller, stadgas i 1 §, mom. 2: »Värnpliktig, som — — — må efter omsorgsfull prövning tillåtas att under fredstid fullgöra sin värnplikt genom tjänstgöring för statens räkning vid någon utom försvarsväsendet stående statsinrättning». Så långt upplysningar ha stått att få, har denna bestämmelse tillämpats även under krigstid. — *Den norska lagstiftningen*, som uttryckligen avser krigstid, innebär, att samvetsöm »fritas for militærtjeneste (fritas for utskrivning) og overføres til civilt arbejde». (Lov av den 17 juni 1937). Därvid är att märka, att ärenden angående de samvetsömman handhas av justitiedepartementet. (Forskrifter om gjennomføring av lov av 17. juni 1937, §§ 1 och 8.) Den senare paragrafen förtjänar citeras. »Justisdepartementet kontrollerer at civilarbeiderne utfører den tjensteplikt som påhviler dem, treffer bestemmelse om hvad slags civilt arbetide skal utføres — — — . Departementet opnevner til sin bestand et tilsynsråd og ansetter arbeidsledere for civilarbeiderne.» — Av ett visst intresse är *den danska lagstiftningen*, emedan den använder ett uttryck, som ligger nära det, som förekommer i föreliggande lagförslag. Det heter nämligen: »Værnpliktige, for hvem militær Tjeneste af enhver Art — — — maa anses for at være oforenelig med deres Samvittighed — — — kan fritages for militær Tjeneste mod at anvendes til andet Statsarbejde, där dog ikke maa tjene militære Formaal.» (Lov Nr. 187 — 1933 om

Värnpliktiges Användelse til civilt Arbejde.) Den tankegang, som här möter, är klar och konsekvent.

Även *England* har i sin National Service Act av år 1939 givit full rättvisa åt de samvetsömma, vilka indelas i tre kategorier. De samvetsömma, som vägra totalt, kunna av domstol helt befrias från både militär och civil tjänstgöring. De, som vägra att deltaga i all militär tjänstgöring, få ägna sig åt arbete av civil karaktär och under civil ledning. De, slutligen, som endast vägra att bära vapen, få fullgöra sin tjänstgöring inom armén, men befrias från att bära vapen.

Kungl. Maj:ts förslag, i den mån det avser 1 § b, motiveras på två sätt. Dels anses organisatoriska svårigheter föreligga för civilarbetarnas sysselsättning utom försvarsväsendet, dels framhålles det i promemorian: »överhuvud har uppfattningen i hithörande frågor undergått en väsentlig förändring under trycket av världshändelserna. Det samvetstväng, som en tjänstgöring i civilt arbete vid krigsmakten likväl ännu kan tänkas innebära för vissa enskilda, måste dessa söka betrakta som en nödvändig uppoffring för det gemensammas väl.»

Vad den första motiveringen beträffar kan den ej tillmätas någon avgörande betydelse. Det föreligger visserligen svårigheter, men ej av annan art än att de här liksom i andra länder med god vilja kunna övervinnas. Från civilarbetarna själva har för övrigt förslag på lämplig sysselsättning framkommit, förslag som äro ett uttryck för en uppriktig vilja att göra en positiv insats för det gemensammas väl. I en skrivelse till försvarsdepartementet ha representanter för dessa framhållit »att många samvetsömma av den kategori, som fått tillstånd att utföra civilt arbete för statens räkning i stället för värnpliktstjänstgöring, äro beredda att ställa sig till förfogande för sådan civil verksamhet, som t. ex. i likhet med det civila luftskyddet avser att begränsa krigets skadeverkningar bland civilbefolkningen eller för allmännyttig verksamhet, som icke har samband med krigsföringen». Och från en hel del enskilda samvetsömma har framhållits, att de äro beredda att vid en dylik tjänstgöring fullgöra uppgifter som medföra det yttersta offret.

Allvarligare är vad som framhålles i den andra motiveringen. Avgörande borde emellertid vara, om världshändelserna ändrat läget bland dem, som lagen gäller. I någon mån har så skett, men samtidigt ha många just på grund av världshändelserna fått samvetsbetänkligheter mot krigstjänst, och även de böra tagas med i räkningen. I själva verket har Kungl. Maj:t av det rådande allmänna läget föranletts att räkna med en långt större förändring bland de samvetsömma än som är berättigat. Tanken att ett samvetstväng skall anses innebära en nödvändig uppoffring innebär strängt taget en orimlighet och ett ringaktande av samvetets helgd. Det kan vara skäl att erinra om Luther-ordet: »det är inte rådligt att handla mot sitt samvete».

Vad som på allvar kan diskuteras, är i vad mån staten anser sig kunna ta hänsyn till den enskildes samvete. Av lagförslaget synes framgå, att staten tidigare visat civilarbetarna ett tillmötesgående, som inte längre är möjligt. Är meningen denna, visar det en utveckling mot mindre elasticitet. I själva

verket torde det förhålla sig så, att måttet för hänsynstagande tillika är måttet för en demokratisk stats inre styrka. Det beror på, att, som nuvarande landshövding Malte Jacobsson uttrycker det, »den viktigaste faktorn för upprätthållande av rättsordningen åtminstone i mera utvecklade stater är icke maktmedlen utan medborgarnas erkännande av ordningen som förpliktande». Givetvis kan det inte begäras, att staten skall vara beredd att för samvetets skull utan vidare lämna obegränsad handlingsfrihet för vilka strävanden som helst. Vad man frågar sig är, om det verkligen finns grunder för att nu frångå ett tidigare hänsynstagande. Innebär inte ett sådant steg ett alltför stort beroende av visst tidsläge?

Av vad som ovan framhållits torde framgå, att det inte kan vara likgiltigt, huruvida civilarbetarna tjänstgöra inom försvarsväsendet eller ej. Skulle man ändå mena, att de kunde ha viss tjänstgöring inom försvarsväsendet, bör man lägga märke till vanskligheten i att dra upp några hållbara linjer. Promemorian har i första hand tänkt sig humanitär tjänst men har inte kunnat hålla denna linje klar. I sitt yttrande till statsrådsprotokollet går departementschefen ett steg längre och synes tyvärr lämna tjänstgöringens art åt godtyckligheten. Det tycks eljest föreligga den möjligheten, att det klart säges ifrån, att tjänstgöringen skall avse endast humanitär tjänst och först och främst sjukvård. Många civilarbetare skulle säkerligen finna en sådan tjänstgöring acceptabel. Statsrådets uttalande visar emellertid, vilka svårigheter som vid tillämpningen komma att uppstå. Där vederbörande militära myndigheter inte ha förståelse för de samvetsömmas inställning, leder säkerligen lagens formulering till onödiga konflikter, som inte närmare bestämmelser av Kungl. Maj:t torde kunna undanröja. Följden måste bli svårigheter och bestraffningar. Ej heller är det, som ovan antytts, förenligt med andan i djupt förankrad demokrati. Denna räknar alltid samvetets helgd som en av sina största tillgångar. Börjar man sätta denna i fråga, har man också börjat riva upp grunderna för demokratin.

Om så verkligen skulle förhålla sig, att något större antal civilarbetare skulle kunna finna det förenligt med samvetet att utföra arbete på sätt som lagförslagets tolkning förutsätter, kunde det vara lämpligt med ytterligare en kategoriklyvning. Vi skulle på så sätt få tre kategorier av värnpliktsvägrare, nämligen vapenvägrare, civilarbetare som fullgöra sin tjänstgöring inom försvarsmakten och civilarbetare, som på annat sätt utföra arbete för statens räkning. I och för sig vore en sådan uppdelning inte otänkbar, men valet mellan kategorierna bör ske med hänsyn till civilarbetarnas samveten.

Med hänvisning till vad som sålunda anförts hemställes om

sådan ändring i propositionen att § 1 får följande lydelse:

§ 1.

Värnpliktig, som — — — föreskriver, må,

a) därest hans samvetsbetänkligheter avse allenast tjänstgöring med vapen, fullgöra sin tjänstgöring vid krigsmakten utan att övas i vapens bruk eller bära vapen eller ammunition, samt

b) därest samvetsbetänkligheterna avse varje slag av militär tjänstgöring, i stället för sådan tjänstgöring utföra civilt arbete inom försvarsväsendet, samt

c) därest samvetsbetänkligheterna avse varje slag av tjänstgöring inom försvarsväsendet, utföra civilt arbete för statens räkning utom försvarsväsendet.

Stockholm den 30 mars 1940.

F. Edvin Gustafsson
i Bogla.

E. W. Norén.

I motionens syfte instämmer

Carl Hoppe.
